

Noaptea repovestită

de Gheorghe Stanomir

CARTEA

Singurătatea lui Rolf Kaltendorff este în sine fascinantă și produce o curiozitate ciudată, din care se încheagă pe nesimțite un roman viguros despre soarta oamenilor din România postbelică. Acest inginer, pe care eu îl voi numi Rolf K., a studiat și profesat la București, a trăit o vreme la poalele Tâmpei, a cunoscut dinăuntru celebrul fort 13 și carcerile Jilavei, a reușit apoi să fugă peste Dunăre și să-și construiască la bătrânețe o casă, la marginea unui lac, undeva în Europa. Romanul lui Hans BERGEL *Der Tanz in Ketten* (Innsbruck, 1977), „Jocu-n lanțuri”¹, a apărut în pribegie.

Va dura desigur o utopică bucată de vreme până ca această importantă operă literară să cunoască o traducere în limba țării pe care o descrie sau până când va sta la baza unui scenariu despre acest trecut tabuizat în mare măsură nu numai în România. Până atunci această carte prezintă (s-ar putea spune, poetic, „traduce”) cu suplețe, într-o limbă de circulație internațională, acest spațiu atât de torsionat și de necunoscut pentru Europa occidentală.

NOAPTEA SE DILATĂ

înghițind alte nopți cândva trăite, iar întreaga noapte stalinistă devine treptat o „noapte a sălbăticiunilor”. Rolf K. e singur în casa sa pe care a construit-o la bătrânețe, undeva în Europa. „Se întunecă. Sunt singur.” (pag.11) declanșează în amurg o căutare ardentă a ceea ce-a fost întuneric, dar și a sensului și a substanței proprii vieții: la adăpostul dar și din conflictul interior al acestui „cuib realizat”, concretețea artificială a casei de lângă lac se dilată în ficțiune literară de calitate. Precum într-un basm arhaic, casa înainte goală se umple cu personajii care își pierd treptat aura ireală. Unghiul de percepție epic se dilată. Singurătatea lui Rolf K. se lasă purtată ca o icoană prin trecut, prin nenumărate „felii de viață” care-i revin în fața ochilor și ni se desfășoară astfel nouă, cititorilor. Sunt povestiri aparent banale ale simpaticelelor personajii care par a fi venit la o serbare aproape

---

1 Întâi și-ntâi doresc să-i mulțumesc colegei Mihaela Malea Stroe pentru digitalizarea făcută cu promptitudine și profesionalism cu ocazia aniversării a 95 de ani ai romancierului la Brașov. Romanul a fost între timp publicat cel puțin de două ori în România, sub titlul „Dans în lanțuri”, traducere de George Guțu, la editurile „Arania”, Brașov 1994, și în 2016 la „Ecou Transilvan” (cu o prefață de Peter Motzan). Fac o trimitere la prezentarea cărții, datorată doamnei Malea Stroe, publicată în variantă prescurtată în *Școala brașoveană*, nr. 2 - Brașov, iulie 1995.

ocultă, rituală: acesta este, de fapt, suportul cărții. Opuse singurătății, aceste „segmente de experiență” dezlănă o imagine a României până acum rar întâlnită în transfigurare literară. Singurătatea lui Rolf K. se cerne în aceste zile și nopți ale nebuloasei staliniste și-i dă concretețe: opus lozincilor ideologizante, se încheagă un tip aparte de omenie, care obligă la SPERANȚĂ, în ciuda a tot ce-a fost și ce mai domină viața și gândirea în România, la adăpostul unui „somn al rațiunii”.

ANECDOTICUL,

așa-numitele „felii de viață” se cer citite de fiecare în parte la lumina lumânării și sunt de-o savoare aparte, în ciuda gustului la început amar. Realitatea românească postbelică este filtrată epic în altă manieră decât la Mircea Eliade, fără a putea fi trecută cu vederea o tendință comună a acestor autori de re-mitizare: punctul central ar fi desigur în acest sens ciobanul maramureșean Gordan, care dansează un străvechi joc în ciuda lanțurilor grele, până la epuizare („*uralte Weise von Jubel, Tod und Trauer*”²), în celebrul fort 13 Jilava, paralizându-i chiar și pe gardienii veniți în grabă – întreaga scenă fiind culisa unei revelații existențiale pentru Rolf K.

Scene asemănătoare se pot enumera cu duiumul – spațiul restrâns al acestei recenzii obligă la sinteze care să ațâțe curiozitatea unor posibili cititori.

PUȘCĂRIA

postbelică și-a cucerit între timp un cadru tematic în literatura țărilor cu regim socialist. Cartea lui Hans Bergel deschide însă o breșă între ceea ce este permis să fie literalizat chiar și în parametri neo-dogmatici ai așa-numitului anti-dogmatism în RDG sau RSR pe de-o parte și paginile zguduitoare cu caracter documentativ (D. Bacu, „Pitești – Centrul de re-educare studentescă”) prin faptul că redescoperă printr-o împletire epică măiastră ceea ce s-ar putea numi autenticul acestei situații care poate fi cel mai consecvent evidențiat printr-o raportare la pușcăria de dincolo de pușcărie, cam în sensul deschis de literatura rusă descriind meticolos banala zi din viața deținutului Ivan Denisovici.

Una din povești. Piticul Cocos îl irită continuu pe uriașul Garuga, reușind să imite orice. La cererea noului comandant de lagăr, Cocos îl va imita pe „împielițatul”, va face precum diavolul între barăcile mute, iar deținuții și paznicii se vor tăvăli laolaltă de răs. Aceste felii de viață transpuse în

---

2 Mod străvechi de veselie/bucurie, moarte și durere/doliu.

poveste se încarcă de sens odată adunate și comparate în interacțiunile lor și-i vor da romanului o dimensiune de profunzime suplimentară, ceea ce ar marca sporul calitativ în comparație de exemplu cu „Ostinato” – altfel decât la Goma, nu ne lovim de nesiguranța stilistică a unei traduceri proaste în limba germană, dimpotrivă, Bergel realizează o sinteză literară unică între verbul german și „obiectul” românesc. Marele merit al cărții este de-a nu se mărgini la această tematică, oricât ar fi ea de tentantă, și de-a o plasa dincolo de documentar într-o revelație literară: adevărurile tabuizate despre această „eră a ticăloșilor” (Marin Preda. „Cel mai iubit dintre pământeni”, vol. II) își găsesc coordonatele potrivite de-abia într-o formulă epică cu un puternic suport hiperbolic, care este capabil să absoarbă estetic atrocitatea istoriei reale, dându-i sens.

DEZSACRALIZAREA SECURITĂȚII

funcționează după o schemă similară: romanul nu se mulțumește să ni-i descrie pe diferiții tovarăși cu „ochelari fumurii” sau cu posturi de-o putere politică covârșitoare (dar și efemeră), în diferitele felii și straturi de real dezgropate treptat de oaspeții fictivi ai lui Rolf K. Aparatul polițienesc (așa-numit secret!) se autodemască încă de la început prin ofițerul Ștefan, care-i tot repetă, beat pleasă, surorii sale Venera, cum că nimeni nu-i bun pe această lume, teză pe care romanul lui Bergel o va contrazice printr-un încăpățânat (dar necesar) leitmotiv. Trimis cu încă 3 colegi de breaslă în Suedia, cu toții deghizați în colaboratori tehnici, pentru a-l împiedica pe renumitul inginer Stavaride să ceară azil politic, acești tovarăși „necesari” caută ei înșiși să spele putina, cu toate că bătrânul inginer Stavaride se întoarce în țară: se lasă cu o încăierare ca în filme, iar tov. Ștefan este împușcat, încercând să-i rețină pe trădători în aceeași noapte, Venera îi retrăiește moartea la mii de kilometri, în periferia Bucureștiului.

Monstruozitatea întregului aparat de supraveghere a cetățenilor își pierde orice suport mitic și se cerne în destine ticăloase însă de-o banalitate înspăimântătoare, care-i distrug bestialității orice aură. Și nu numai dragostea dostoevskiană a Venerei pentru fratele pierdut de data asta definitiv desființează printr-o trăire autentică grozăvia morții – această teamă care ar putea re-vitaliza treptat această mașinărie groaznică în planul ideatic al cărții. Toate personajele adunate în diferitele straturi ale narațiunii încearcă să se opună, să lupte, să învingă, în vreme ce tov-ii ofițeri și mai-marii lor dovedesc a fi niște veșnici oportuniști, cum încearcă să fie de fapt veșnicii călăi (pag. 137): soluția puterii lor continuu regenerate este o

„omenire despăcată, derutată” (pag. 184); criza puterii lor și-o poartă fiecare în perenele zvâcniri turbate, de necomparat cu aura de triumf uman și estetic din finalul romanului.

Patentul revoluționar al Securității este, după spusele numitului Caragian (ofițer MAI), un sărman plan – de parcă s-ar discuta despre fontă, țigeti sau gândaci de mătase. Uriașul Garuga stă la pușcărie pentru un banc (ce-i drept bun!), iar în mai toate cazurile cele repovestite despre anchetă sau detenție ating cotele incredibilului și redevin veridice prin ingenioasa construcție a acestui roman. Eminență cenușie a acestei „jucării perfecționiste de-a statul” este Teofil Ralea – dar și soarta lui e mult mai ne-liberă decât chiar cea a deținuților, lucru pe care ni-l dezvăluie cu ură Stela, fiind fiica unui ștab. Iar procurorul Baby Tomașcu va face legătura între ticăloșie, putere executivă și pușcărie. Imaginea de ansamblu este cea a unui Dandanache devenit, fără să-și dea bine seama, într-adevăr fioros.

SAȘII, MAGHIARII ȘI ȚIGANII

participă în romanul lui Bergel într-un mod fatal la prezentul revoluționar – interesant este că în acest caz nu ni se repetă dogma roză și subțire a înfrățirii între naționalități conlocuitoare etc., ceea ce dă o coordonată aparte și autentică acestei cărți. Autorul a dezbătut deja în 2 cărți această tematică din perspectiva eseului cultural-politic (*Rumänien. Porträt einer Nation, München und Esslingen*, 1969; *Die Sachsen in Siebenbürgen nach dreißig Jahren Kommunismus*, Innsbruck 1976). Romanul oferă o perspectivă avantajoasă pentru a completa cele publicate într-un ton angajat și polemic – unul dintre eroii cei mai umani este țiganul Trifa care dezvoltă în lupta lui sisifică cu munții sau cu pușcăriile o filosofie pitorescă, venită să completeze jocul de idei dezlănțuit de această carte. Iar inginerul Kolar se pierde ca salahor în munți și este căutat de veșnica Securitate pentru o „afacere cu muieri pe fundal politic (pag. 107): fosta-i nevastă, prea-frumoasa Ildiko s-a recăsătorit cu un mare ștab. Răzbunarea lui Kolar îi va distruge în cele din urmă pe cei doi. Kolar moare de asemenea „nemișcat, într-o singurătate nețarmurită” (pag. 131) și face o legătură, ocolind trivialul unei asemenea situații, cu singurătatea lui Rolf K. Iar acesta face 10 ani de pușcărie pentru că prea-frumoasa lui soție, brașoveanca Christiane, a devenit iubita procurorului Tomașcu. Totuși, cartea nu este misogină, în ciuda prea-frumoasei femei din Transilvania – o apără în acest sens figura angelică și voința convingătoare de puritate a unei Gisela sau Stela. În comparație cu A. Meschendörfer, E. Wittstok, O.W. Cisek sau Paul Schuster, proza lui Bergel

ridică stacheta în dezvăluirea relațiilor sociale săsești și germane la cota intelectualului postbelic DEJA integrat în macrostructura românească. Acest lucru are pentru ambele direcții de recepție, cel român și cel european, un dublu avantaj: distanțarea față de excesele naționaliste pe de-o parte și un apel virulent pentru salvarea a ceea ce a reușit să reziste evoluțiilor prezente din cultura germană din România devin într-adevăr convingătoare.

*Sybenburgen (Das Land der toten Augen*³) (pag.33) este o întrepătrundere din ieri și azi (pag.150), iar acestor oameni li s'a luat trecutul pentru un prezent dictat de imperative ideologice. Rolf K. deapănă amintirea uriașei atracții pe care a simțit-o (nefiind sas) deodată la Brașov și pe care avea apoi s-o plătească cu 10 ani de pușcărie, urmați de-o criză ce l-a dus în apropierea suicidului, de la care l-au salvat prietenii din București și Cluj, în mare parte români, la fel cum țiganul Trifa îi salvase viața în pușcărie. Ce este atunci „*Heimat*”⁴?

Ținutul delimitabil geografic, spațiul „democrației populare” românești sau al depășirii închisorii mici și mari prin omenie, sau poate casa nouă construită după periculoasa fugă peste Dunăre undeva lângă un lac, în Europa – unde prietenii din trecutul românesc plutesc lin sau se prăvălesc pe plute fictive în singurătatea lui Rolf K.?

PATRIA ESTE ÎN NOI

(pag. 144-5). Acest NOI dezvăluie cititorului, de ce Hans Bergel și-a construit romanul într-o manieră asemănătoare celei proustiene: petrecerea timpului într-această noapte dilatată a fost inaugurată cu un chef cu specialități valahe și cu alcool din plin. Substanțialitatea culinară declanșează dincolo de fictiv spațiul ideatic al romanului: fiecare participant, povestind, încearcă să dea un sens sau o explicație trecutelor întâmplări reînviată, iar suma acestor încercări, deseori bine ascunse într-un ton aparent stângaci, se ridică ca un baraj împotriva ticăloșiei, a bestialității și a suferințelor îndurate, asemenea unui alt laitmotiv: NU AVEM VOIE SĂ DISPERĂM, NU AVEM VOIE!

Tocmai aceasta ne dă forța să ironizăm cu suplețe dominația prostiei și a ideologiei ce-o regulează, să-i descoperim pe veșnicii oportuniști care sunt cu mult mai periculoși decât puținele pane bio-sociale de bestialitate atroce; sau să deslușim parametri autentici ai dragostei, ai prieteniei sau ai libertății.

3 Denumire și grafie arhaică (Honterus 1532) a teritoriilor administrate autonom de populația săsească, probabil pornind de la *Sieben Stühle* / Șapte Scaune din jurul Sibiului, Țara Bârsei nefiind Scaun, ci un district separat. În paratenteză, de o mare forță metaforică: Țara ochilor morți.

4 Patrie. Spațiul în care te simți acasă.

SUMA PRIETENIEI

este cea care distruge vehement, în cele din urmă, planul strict funcțional al limbii; sinteza caută să retranscrie întreaga lume trăită la un nivel adecvat – pentru un cititor sensibil, această încercare, oricât ar fi de temerară, funcționează, dând în planul limbii literare un impuls pentru o breșă care să contribuie la reevaluarea estetică a ceea ce a produs stalinismul și continuatorii lui contemporani în țara noastră. Cu duritate, Rolf K. desființează barierele tradiționale: LIMBA EXPERIENȚEI COMUNE este cea în care se rescrie această sumă a prieteniei. Singurătatea paradoxală din care s-a plămădit această noapte de veghe (și la urma căreia Rolf K. va stabili c-a albit) va țese o aură de icoană în jurul iubirii pentru Stela, fostă cândva fata colonelului Avram și devenită un „înger” odată eliberată din ghetto-ul marilor ștabi, salvându-l pe Rolf K. de două ori: la București, la marginea prăpastiei deschisă de-o profundă depresiune, iar ca imagine generatoare de curaj, la Dunăre, în noaptea dinaintea fugii din statul-lagăr socialist – un mit ce-i apare în continuare și-i deslintă singurătatea, și, în fine, ca o speranță concretă. Pasul spre literatura de mare calitate a fost încercat în brazda deștelenită de Pasternak, iar stilul epic elegant și totuși viguros s-a desfășurat și s-a așternut jucăuș în tipare originale, sărind măiestru de la ton la ton, în funcție de felia sau de perspectiva de trecut rescrisă.

Ridicarea femeii iubite pe dificilele trepte ale iconografiei îi dă dragostei un spectru original: din dosul lacrimilor obosite nu mai strălucește cu candoare Stela, ci omenia însăși. Mizeria socială și politică, bestialitatea cinică, ticăloșia și prostia instaurată la putere, sunt învinse în planul valoric nu numai prin încercările de împotrivire („Nu avem voie să disperăm, nu avem voie!”) – din bătrâna Europă sunt citați ca martori Goethe și Rilke. *Faust* mai este imediat după război o posibilitate de a bloca agresivitatea arogantă a comunistului (cu studii la Heidelberg) Teofil Ralea. Dar și în această direcție evoluția rețrăită de Rolf K. și de fictivii lui prieteni nu poate duce decât spre acele „culmi ale disperării” – citatul din Rilke este în acest sens semnificativ: „*Einsam steigt er dahin, in die Berge des Urleids*”⁵ (pag. 248, citat din Rainer Maria Rilke, *Duineser Elegien*).

Hrănită din suma prietenilor, din poetizarea delicată a iubirii și sub scutul marilor poeți germani, literatura ca artă pare să fi învins. De asemenea, trecutul îngrozitor pare a fi desființat prin omenie și puterea de-a rezista, pe care a descoperit-o fiecare dintre participanții la această noapte-

---

5 Încet urcă într-acolo, spre culmile suferinței dintâi.

pretext, retrăind întinericul de decenii care le-a marcat destinele și în care cataclismul omuleților ticăloși și oportuniști au putut devaloriza orice fusesse creat până atunci pe lume ca mitologie. Dar rezultatul este în realitate cu mult mai mic. Literatura a învins într-adevăr, constituindu-se, evocându-l pe maramureșeanul Gordan jucând o horă cosmică în lanțuri – o împotrivire arhaică, o sublimare a destinului înlănțuit. Pentru Rolf K., întreaga noapte poate însemna un altfel de dans, un menuet suav în secolul nostru lipsit de Dumnezeu, simbolizând la rândul lui, alte granițe alte lanțuri, un alt destin.

SINGURĂTATEA S-A DEZLĂNȚUIT

În acest fel, iar acesta-i pentru un eventual individ stric pragmatic, totul, adică, practic, nimic. Cât de important poate fi acest „nimic” ne este descris cu sensibilitate lirică în ultimele pagini. Cartea pornise din singurătate spre a se întoarce la ea: „camera era goală” (pag. 260). Pe lângă întreaga viață așternută în felii sau straturi – deseori pestrițe, alteori de-o gravitate plumburie – prezentul în noua casă, construită undeva lângă un lac în Europa, capătă la rândul său un loc cert în istorie datorită acestei revalorizări în literar: Rolf K. își așteaptă copiii din căsătoria de la Brașov cu Christiane, o așteaptă pe Stela și-și re trăiește, extenuat, imaginea puternic concentrată a propriei mame, moartă la scurt timp după nașterea sa. Cadrul ocult al acestei apariții redescoperă forța vieții într-o încleștare nouă cu MOARTEA. Iar moartea fizică, anunțată de suferințele îndurate în pușcărie sau de boală, este completată de o moarte latentă a gândirii, descoperită și fixată literar – acel „somm al rațiunii” cimentat cu atâta plasticitate epic. Ochii morți ai sașilor, formele de atrocitate comunistă, epoca ticăloșiei legitime, perenitatea puterii la ștăbi sau oportuniști și toate celelalte planuri descrise se sparg ca niște valuri într-un prezent de beton literar: cel al memorării sincere, deslușind de ce sensul vieții este în noi înșine, în capacitatea noastră de revoltă și poezie atât de necesară.

(Publicat prima oară în „Curentul”, München, anul LII, Nr. 5937, august 1980, pag. 2. A fost tradus din română în limba germană de dl. Bergel și publicat în volumul jubiliar "... dass ich in der Welt zu Hause bin.": *Hans Bergels Werk in sekundärliterarischem Querschnitt.*, editat de Guțu, George (Hrsg.) - București: Editura Paideia 2009, S. 334-340 (GGR-Beiträge zur Germanistik; 18) / „... că mi-e patrie întreaga lume: Opera lui Hans Bergel într-o secțiune a studiilor de recepție literară” - publicația de specialitate a germaniștilor din România, 18; vezi: WWW.stanomir.de/wiss.tätigkeit.